

Використана література:

1. "Про оперативно-розшукову діяльність": Закон України // Відомості Верховної Ради. - 1992. - № 22. - Ст. 303."
2. Про Службу безпеки України": Закон України // Відомості Верховної Ради. - 1992. - № 27. - Ст. 383.
3. "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю": Закон України // Відомості Верховної Ради, 1993. - № 35. - Ст. 358.
4. "Про розвідувальні органи України": Закон України // Відомості Верховної Ради. - 2001. - № 19. - Ст. 94.
5. Сборник международно-правовых документов и национальных нормативных актов по вопросам оперативно-розыскной деятельности / Сост. В.В. Бачила. - Мн.: ООО "ИПА" "Регистр", 2001. - 488 с.
6. Вишня В.Б. Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ: [навч посібник. - 2-е вид., доп і перероб.] / В.Б.Вишня, В.М. Рудик, І.Р. Шинкаренко.; За ред. канд. юрид. наук, доц. І.Р. Шинкаренка. - Д.: ЮА МВС, 2005. - 196 с.
7. Коновалова В.Е. Правовая психология: [учеб. пособие] / В.Е Коновалова. - Харьков: Основа, 1990. - 199 с.
8. Концепція психології оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ / Я.Ю. Кондратьев, Б.І. Бараненко, О.С. Звонков. - К.: РВВ МВС України, 2001. - 30 с.
9. Сурков К.В. Принципы полицейской разведки: Учебное пособие. СПб.: Санкт-Петербургский юридический институт МВД России, 1995.
10. Дубова І.О. Психологічні особливості професійного спілкування працівників міліції в екстремальних умовах: Автореф. дис. ... канд-та психологічних наук: 19.00.06. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. - 19 с.

УДК 351.746.2:343.137.5

В.О. Черков

**ОСОБИ, ЯКІ НЕ ДОСЯГЛИ ПОВНОЛІТТЯ
ЯК БЕЗПОСЕРЕДНІ ОБ'ЄКТИ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ВПЛИВУ**

У статті розглядаються питання, пов'язані з класифікацією за віковим критерієм осіб, які не досягли повноліття як безпосередніх об'єктів оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: діти, оперативно-розшукова діяльність, кримінальна відповідальність.

В статті розглядаються питання, пов'язані з класифікацією по віковому критерію осіб, не досягли повноліття як непосредствених об'єктів оперативно-розшукової діяльності.

Ключевые слова: *дети, оперативно-розыскная деятельность, уголовная ответственность.*

In the article there questions related to classification on the age-dependent criterion of persons which are not attaining majority as direct objects of operative-search activity are researched.

Key words: *children, operative-search activity, criminal responsibility.*

На сучасному етапі розвитку України шляхом демократизації й побудови правової держави дестабілізуючим фактором залишається таке негативне суспільне явище як злочинність. Наявність злочинності, її поширення серед усіх верств населення та, відповідно, її деструктивний вплив на майже всі процеси, що відбуваються в державі, спонукає державні правоохоронні органи та громадські організації вдосконалювати протидію останній. Не викликає сумніву, що перспективи продуктивного розвитку має лише те суспільство, яке приділяє значну увагу здоров'ю та вихованню своїх дітей. Сьогодні в Україні відбуваються процеси розвитку та становлення правової, демократичної держави, але, на жаль, вони супроводжуються соціально-економічною та культурно-етичною кризами у суспільстві, що, в свою чергу, призводить до підвищення рівня злочинності взагалі, й серед дітей зокрема. Проблеми, пов'язані зі злочинністю серед осіб, які не досягли повноліття були раніше й залишаються дотепер досить актуальними для українського суспільства. Вони потребують негайного реагування з боку вповноважених державних правоохоронних органів й відповідних громадських організацій. Це, насамперед, пов'язане з тим, що діти є майбутнім будь-якого суспільства, його невід'ємною, й у той же час найбільш уразливою складовою, яка, як слушно зазначає А.П. Закалюк, потребує підтримки та всілякого забезпечення їх фізичного, психічного та морального здоров'я, виховання, підготовки до виконання своєї суспільної ролі за природним законом зміни поколінь [1, с. 467].

При цьому, сьогодні особливу занепокоєність держави й суспільства викликає зниження віку осіб, які втягаються у протиправну діяльність, вчиняють злочини й інші суспільно небезпечні діяння, стають на "слизький" шлях порушення закону тощо. Це, на наш погляд, досить часто призводить до формування, особливо у осіб, які не до-

сягли повноліття, відчуття кримінальної безкарності та, відповідно, призводить до вчинення інших правопорушень, у тому числі й тих, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України (далі - КК України).

У зв'язку з цим держава змушена негайно застосовувати найбільш ефективні заходи протидії злочинності взагалі, й поширенню злочинності серед дітей зокрема. Одним із напрямків подолання негативного впливу злочинності на суспільне життя є використання такого дійового інструментарію вповноваженими оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України як оперативно-розшукова діяльність (далі - ОРД), яка носить державно-правовий характер и, відповідно, спрямована на пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства.

Зважаючи на проблемність подолання поширення злочинності серед дітей з використанням можливостей ОРД, окремі його питання досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: О.В. Баулін, В.М. Бурдін, В.Н. Бурлакова, В.В. Гелетей, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, Д.З. Зиядова, М.О. Карпенко, І.П. Козаченко, Н.М. Кропачева, Я.О. Кондратьєв та інші.

Разом із тим окремі питання протидії поширенню злочинності серед осіб, які не досягли повноліття залишаються, на наш погляд, недостатньо дослідженими або недослідженими взагалі. Вважаємо, до таких проблемних питань можна віднести визначення специфічних об'єктів ОРД, тобто ми маємо на увазі осіб, які не досягли повноліття, але вже потрапляють у сферу ОРД як такі, що готують або вчиняють протиправні діяння (злочини та інші суспільно небезпечні діяння). На нашу думку, сьогодні потребують вдосконалення дієві механізми та заходи протидії поширенню злочинності у підлітковому середовищі шляхом уточнення об'єктів ОРД, що потрапляють у цю сферу державно-правової діяльності.

Так, ОРД як система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів має загальний об'єкт - злочинність (її стан і структуру, умови та причини виникнення й поширення, інші загальні характеристики злочинності тощо).

У контексті цієї роботи нас буде більш цікавити безпосередній об'єкт ОРД, яким, як слушно вважають Е.О. Дідоренко та Б.І. Ба-

раненко, є конкретні особи і групи, а також їх злочинні діяння, так як пошук і фіксація фактичних даних про них законодавцем віднесені до головної задачі ОРД [2, с. 79]. Більш того, ми спробуємо розглянути безпосередній об'єкт ОРД частково, звернувши увагу виключно на осіб, які не досягли повноліття, але вже втягуються у протиправну діяльність. На наш погляд, сьогодні такі особи як об'єкти ОРД потребують більш детальної класифікації за віковою ознакою, оскільки це дозволить підвищити ефективність протидії поширенню злочинності в підлітковому середовищі, надасть правові підстави використання усіх наявних можливостей ОРД у протидії злочинності серед дітей, та більш повно забезпечить інтереси кримінального судочинства України тощо.

Поширення злочинності серед дітей, втягнення їх у протиправну діяльність з боку дорослих осіб та інші негативні прояви у підлітковому середовищі як раніше, так і сьогодні продовжують привертати до себе особливу увагу державних правоохоронних органів, громадських організацій, окремих громадян. Це зумовлюється як тим, що діти завжди визнавалися особливою категорією правопорушників, так і тим, що сьогодні вони є однією з найбільш незахищених та уразливих верств населення.

Про прогресування антисоціальних явищ у дитячому середовищі свідчать статистичні дані, які викликають глибоке занепокоєння. Так, наприклад, проведеним аналізом стану злочинності серед дітей у вибірково взятому м. Чернігові встановлено, що станом на 01.12.2010 року в кримінальній міліції по справах дітей (далі - КМСД) на профілактичному обліку перебував 131 неповнолітній. При цьому протягом 2010 року 16 неповнолітніх здійснили 86 злочинів: 1 - тяжкі тілесні ушкодження, 2 - середньої тяжкості тілесні ушкодження, 38 - крадіжок, 8 - грабежів, 1 - розбоїв, 22 - шахрайств, 2 - незаконних заволодінь транспортом, 1 - хуліганство, 6 - незаконних зберігань наркотичних засобів [3].

Взагалі МВС України констатує збільшення кількості злочинів, вчинених дітьми, у 2010 році на 22,3%, порівняно з 2009-м. Як відзначив заступник начальника Департаменту КМСД МВС України Віктор Суранович, статистичні дані за 2010 рік у цілому свідчать про зменшення кількості таких видів злочинів, учинених дітьми, як навмисні вбивства – на 3,8%, зґвалтування – на 51,1, грабунки – на 40,8, розбій – на 34,1, здирство – на 22,4, хуліганство – на 39,4%. Віктор Суранович пояснив, що загальна кількість злочинів зросла в основному

за рахунок збільшення кількості крадіжок із 3403 (2009 рік) до 7056 (2010 рік) [4].

На сьогодні, на жаль, ситуація щодо оперативної обстановки в підлітковому середовищі на території нашої країни залишається складною. Так, за даними Департаменту КМСД, у I кварталі 2011 року, тобто упродовж усього трьох місяців поточного року неповнолітніми або за їх участю вчинено 4333 злочини. При цьому збільшилася кількість учинених тяжких та особливо тяжких злочинів - 2206, зокрема розбоїв - 121 (2010 - 104), у злочинній діяльності викрито 3272 неповнолітніх, з яких 434 - скоїли злочинів повторно, 795 - у групі [5].

У контексті сказаного, на наш погляд, обов'язково необхідно звернути увагу на проблему омолодження осіб, які вчиняють як злочини, так й інші суспільно небезпечні діяння. Тобто значну кількість протиправних діянь вчиняють особи, які, навіть, не досягли віку, з якого можлива кримінальна відповідальність. Так, щорічно в Україні близько 12 тис. дітей вчиняють такі діяння [4, с. 3], при цьому їхня кількість кожен наступний рік зростає. Такі суспільно небезпечні діяння набувають дедалі більш цинічного й жорстокого характеру, досить часто взагалі не мають мотиву, вчиняються спонтанно, безпричинно тощо.

Як слушно зауважує В.М. Бурдін, і ми з ним цілком погоджуємося, що особи, які вчиняють суспільно небезпечні діяння до виповнення віку кримінальної відповідальності, демонструють ступінь інтелектуального та вольового розвитку, який відповідає вимогам винної відповідальності [6, с. 64]. Однією із основних причин цього є акселерація дітей, яка характеризується досить раннім психофізичним розвитком дітей у порівнянні з попередніми поколіннями. В юридичній літературі зустрічаються данні, які вказують на те, що прискорення розвитку дітей в останнє десятиліття значно зросло і більш яскраво виражене у хлопчиків ніж у дівчаток, у міського населення ніж у сільського тощо. Зміни швидкісних характеристик розумової діяльності є виразом її інтенсифікації за рахунок збільшення обсягу шкільних програм, розширення інформаційних можливостей людини шляхом використання засобів масової комунікації (телебачення, кіно, радіо) [7, с. 88], а у сучасних умовах ще й глобальної мережі Internet тощо.

Ще наприкінці минулого століття А.Є. Личко акцентував увагу на тому, що сучасне соціальне життя ставить перед нервовою системою підлітків більш високі вимоги, ніж пів століття тому. Потік інформації став незрівнянно великим, темп життя більш прискореним, а освіта більш складнішою. Новітні програми у навчальних школах,

не тільки це підтвердили, а й можливо, дали сприятливий стимул для прискороного інтелектуального розвитку [8, с. 17].

При цьому сьогодні в Україні загальним суб'єктом злочину є особа, яка на час вчинення злочину досягла 16-річного віку, а лише при вчиненні окремих видів злочинів цей вік знижується до 14 років. Якщо для порівняння звернутися до світової практики притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які не досягли повноліття, то, наприклад, у 19 штатах США за вбивство засуджують до довічного ув'язнення, навіть якщо йдеться про неповнолітніх. Як зазначає у своїй статті І. Іванов, благополучна Америка спростовує твердження про пряму залежність зростання підліткової криміногенності від економічного стану суспільства. Американські фахівці в цій галузі дотримуються думки, що в сучасному світі кримінальна активність підлітків зростає незалежно від матеріального добробуту населення. Причиною такого зростання називають акселерацію нових поколінь, поголовне захоплення Інтернетом, де немає цензури [4].

Ще більш цікавим у контексті нашої роботи видається вирішення складного питання протидії поширенню злочинності серед дітей в Ірландії, де кримінальна відповідальність настає з семи років – найнижчий поріг у світі. При цьому країна вважається (зокрема, за даними ООН) однією з найбільш безпечних у світі. Дублін безпечніший за столиці Канади, Японії й Австралії [4].

Сьогодні фахівці у сфері психології та педагогіки наголошують, що у дітей саме з 11-річного віку формується свідомо, справжня особистість. Особи цього віку здатні усвідомлювати не тільки фактичний характер своєї поведінки, а й її соціальне значення, нести відповідальність за свої вчинки тощо. Саме тому психологи розглядають осіб, які не досягли повноліття, як правопорушників саме з 11-річного віку. На їх погляд, починаючи з 11-річного віку у особи виникає автономна мораль, основними ознаками якої є усвідомлення необхідності правил певної поведінки, відповідальності за порушення цих правил, усвідомлення відповідальності за вину тощо. Інакше кажучи, виникає суб'єктивна відповідальність, як властивість особи узгоджувати свою поведінку з законами та нести відповідальність у разі порушення законодавства [7].

Окремі вчені взагалі вважають, що у перспективі можливе включення в кримінальне законодавство норми, яка б дозволила, за наявності достовірних даних, констатувати свідомо-цілеспрямований характер управління своєю поведінкою особами, які не досягли повноліття в кримінально-значущій ситуації, при вчиненні тяжкого або

особливо тяжкого умисного злочину. При цьому, І.А. Кобзарь пропонує для таких осіб призначити експертизу фактичного досягнення вікової межі осудності [9, с. 157]. Тобто, пропонується взагалі відмовитись від нижньої вікової межі кримінальної відповідальності. Це аргументується тим, що неможливо у законі встановити вік, коли особа за своїм розвитком буде осудною.

Таким чином, аналіз протиправних діянь, вчинених дітьми та, відповідно, психофізичні особливості сучасних підлітків спонукають нас до пошуку компромісного вирішення проблем, пов'язаних з поширенням злочинності у підлітковому середовищі, та розробки напрямків вдосконалення й підвищення ефективності протидії злочинності взагалі, й серед дітей зокрема.

Враховуючи те, що кримінальний і кримінально-процесуальний закони становлять правову основу ОРД та розглядають суб'єктів вчинення протиправних діянь за віковим критерієм з 11-річного віку, вважаємо за доцільне переглянути погляди на класифікацію осіб, які не досягли повноліття, як безпосередніх об'єктів ОРД. Тобто, на наш погляд, потрібно розширити коло осіб, які входять до безпосереднього об'єкту ОРД за рахунок надання відповідним оперативним підрозділам органів внутрішніх справ України повноважень щодо ведення ОРД відносно осіб, починаючи з 11-річного віку з метою своєчасного виявлення, запобігання та припинення вчинення ними суспільно небезпечних діянь, які формально підпадають під дію КК України. Це, на нашу думку, надасть можливість оперативно-розшуковим шляхом більш ефективно протидіяти поширенню злочинності серед дітей, запобігати втягненню їх у протиправну діяльність з боку дорослих, сприятиме зменшенню рівня як злочинності у підлітковому середовищі, так і загальнокримінальної злочинності взагалі тощо.

Пропонуємо, з метою реалізації завдань ОРД щодо ефективної протидії поширенню злочинності у підлітковому середовищі, з урахуванням вікового критерію осіб, які не досягли повноліття, як безпосередніх об'єктів ОРД, поділити останніх на три групи, а саме: а) особи у віці від 11-ти до 14-ти років; б) особи у віці від 14-ти до 16-ти років; в) особи у віці від 16-ти до 18-ти років.

При цьому, до першої групи входять особи, які не досягли віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, тобто вони не є суб'єктами злочину. Ці особи вчиняють суспільно небезпечні діяння, що формально підпадають під ознаки злочинів, відповідальність за які передбачена КК України. Наслідки таких протиправних діянь

мають не меншу суспільну небезпеку аніж злочини, вчинені особами, які досягли віку кримінальної відповідальності. Вважаємо, здійснення ОРД відносно таких осіб матиме за мету виявлення потенційних "злочинців", проведення своєчасних оперативно-розшукових та профілактичних заходів відносно них, роз'єднання сформованих груп, застосування до таких осіб заходів виховного характеру тощо.

Друга група за своїм складом не є однорідною у зв'язку з тим, що до неї входять як особи, які не досягли віку кримінальної відповідальності, так і особи, які досягли такого віку. Тому ця група може бути, в свою чергу, поділена на дві підгрупи відповідно з положеннями ст. 22 КК України. Тобто особи, які вчинили суспільно небезпечні діяння, однак не досягли віку, зазначеного у ч. 1 ст. 22 КК України підпадають під оперативно-розшуковий вплив як і особи першої групи, а особи, які вчинили злочини, зазначені у ч. 2 цієї статті розроблюються на загальних підставах.

До третьої групи входять особи, які досягли віку кримінальної відповідальності за вчинення усіх видів злочинів, тому вони розроблюються оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України на загальних підставах та із використанням усіх можливостей ОРД.

Таким чином, на наш погляд, така оперативно-розшукова класифікація осіб, які не досягли повноліття як безпосередніх об'єктів ОРД сприятиме чіткій диференціації дітей, що вчиняють протиправні діяння, на її основі визначатимуться напрямки оперативно-розшукової протидії поширенню злочинності у підлітковому середовищі та відповідне ефективне використання сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності тощо.

Використана література:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 2: Криминологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2007. – 712 с.

2. Дидоренко Э.А., Бараненко Б.И., Глазков В.А., Курочка Н.И., Сілюков В.А., Цветков А.Г. Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине (понятие, принципы, правовое обеспечение). Учебное пособие. – К.: Центр учебной литературы. – 2007. – 264 с.

3. Про стан оперативної обстановки на території м. Чернігова за 2010 рік - [електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.politika.cn.ua/list/ua/news/0/3695.html>.

4. Іпля Іванов. Рання злочинність // Дзеркало тижня. Україна. - № 12, 01 квітня 2011 - [електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dt.ua/articles/78754>.

5. Довідка Департаменту кримінальної міліції у справах дітей МВС України за I квартал 2011 р. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bezpeka.gov.ua/files/materials/1472/KMSD%20analyse%20for%201st%20quarter%202011.doc>.

6. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: Монографія. - К.: Атіка. - 2004. - 240 с.

7. Рыбалко Е.Ф. Возрастная и дифференциальная психология: Учеб. пособие. - Л.: Издательство Ленинградского ун-та. - 1990. - 256 с.

8. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. Изд. 2-е доп. и перераб., Л.: Медицина. - 1983. - 128 с.

9. Кобзарь И.А. Уголовная ответственность и наказание несовершеннолетних по новому уголовному законодательству: Дис...канд. юрид. наук.: 12.00.08. - М., 1998. - 220 с.

УДК 343.982:004.65

А.Н. Лепехин

■ **К ВОПРОСУ О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ
ИНФОРМАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

У статті з урахуванням специфіки протиправних діянь, що здійснюються у відносно нових кримінальних сферах, розглядаються нові підходи до організації розслідування злочинів і побудови приватної криміналістичної методики розслідування нового вигляду кримінальних діянь, виражені у формуванні інформаційної і методичної основ розслідування і їх структурному наповненні.

Ключові слова: *правозастосовча діяльність, криміналістична методика.*

В статье с учетом специфики противоправных деяний, совершаемых в относительно новых криминальных сферах, рассматриваются новые подходы к организации расследования преступлений и построению частной криминалистической методики расследования новых видов криминальных деяний, выраженные в формировании информационной и методической основ расследования и их структурном наполнении.

Ключевые слова: *правоприменительная деятельность, криминалистическая методика.*